

De Luchtwacht-post

Oudegasters waakten
in de Koude Oorlog

Op 27 november 2023 werd aan de Gariperwei in Oudega door burgemeester Jan Rijpstra en Sjoerd Woudsma een monument onthuld als aandenken aan de luchtwachtpost en als eerbetoon aan de vrijwilligers die de toren bemanden in de Koude Oorlog.

▲ Plaatsing van het monument aan de Gariperwei te Oudega.

De Koude Oorlog was de periode na de Tweede Wereldoorlog, waarin de landen die samen de Duitsers hadden verslagen juist tegenover elkaar kwamen te staan. Al aan het einde van de oorlog ontstonden er spanningen tussen Rusland (destijds bekend als de Sovjet-Unie) en de overige geallieerden Amerika, Canada en Groot-Brittannië.

■ TERRITORIUM

Rusland had Oost-Europa bevrijd en beschouwde dat als haar territorium. De Britse premier Winston Churchill sloot met Sovjetleider Jozef Stalin een overeenkomst, waarbij wederzijdse invloedssferen vastgelegd werden. De Amerikaanse president Harry Truman stond een hardere koers voor. De twee atoombommen op Japan werden in augustus 1945 door hem mede ingezet als drukmiddel op Rusland.

■ IJZEREN GORDIJN

De tijd van de 'gordijnen' tegen het communisme brak aan, het IJzeren in Europa en het Bamboe in Azië. De Koude Oorlog kende veel conflicten tussen Oost en West, die soms op het randje waren van een nucleair treffen, zoals de Cubakwestie in 1962. De koudste periode was 1948-1953: in 1948 werd Tsjecho-Slowakije opgeofferd, in 1949 werd de NAVO opgericht, kreeg Rusland een atoombom en kwam in China een communistische regering aan de macht. In 1950 brak de Koreaanse oorlog uit. De VS vergrootte intussen met het Marshallplan haar invloed in het Westen.

■ NATTE DWEIL OM HET HOOFD

In die grimmige sfeer kregen burgers van de overheid het advies om thuis een schuilplaats onder de trap in te richten, voor het geval er een radioactieve aanval kwam. Als bescherming kon men een natte dweil om het hoofd wikkelen. Nog beter was een ondergrondse schuilplaats, met houdbaar eten, zoals noten en blikvoer, zaklamp, EHBO-doo's, zeep en lucifers. Ook repte de folder over de verzorging van vee. Het was duidelijk, men bereidde zich voor op een confrontatie met de Russen.

WAT TE DOEN BIJ:

I ONVERWACHT BOMBARDEMENT

Zoek dekking waar U bent:

Binnenshuis:

1. Onmiddellijk dekking zoeken onder tafel, bed, meubels e.d.
2. Zover mogelijk van ramen en buitenmuren.

Buitenshuis:

1. Spring of duik achter muur, wal, in greppel.
2. In voertuig direct stoppen en op de vloer gaan liggen.

Blijf liggen, zo mogelijk plat voorover, hoofd op arm, andere arm in de nek, totdat het bombardement is afgelopen.

Daarna huis controleren op brand of brandgevaar.

Een atoombomexplosie kunt U herkennen aan een zeer fel lichtflits. Ook dan moet U onmiddellijk doen wat hier boven staat en bovendien blote huiddelen bedekken en na de controle van Uw huis op brand of brandgevaar, dekking zoeken tegen fallout (de voorts fallout-alm).

GA NIET TE VLG DE STRAAT OP, NIET TELEFONEREN, TENZI IN NOODGEVAL!!

II LUCHTALARM

Binnenshuis:

1. Gasrampen sluiten (ook hoofdramen).
Open vuren doren, oliehaarden en elektr. apparaten (behalve radio) uitschakelen, kachels temperen.
Meubels en kleden bij brandende kachels vandaan.
Buitendeuren sluiten (niet op nachtslot).

2. Dekking zoeken, zo mogelijk in schuilgelegenheid (indien ondergronds, eerst hoofdcrank waterleiding sluiten).
Naar radio luisteren!!

3. In bedrijven, kantoren, winkels, enz.: aanwijzingen van de bedrijfsbescherming opvolgen.

Buitenshuis:

1. Dekking zoeken, zo mogelijk ergens binnenshuis, anders in portiek, achter muur.
2. Voertuigen eerst parkeren (rijbaan vrijlaten), ramen en portieren sluiten; paarden eerst uitspannen en vastbinden.

◀ Informatie voor de bevolking.

■ INSPELEN OP VERANDERINGEN

Eerder vertrouwde ons land op waterlinies om de vijand tegen te houden, maar dat werkte niet meer nu de luchtmacht een veel grotere rol speelde. In de Eerste Wereldoorlog, toen Nederland neutraal was, bestond er al een netwerk van waarnemingspos-

► Affiche plotters gevraagd.
www.koudeoorlog.nl.

ten. In 1921 werd het Vrijwillige Landstorm Korps Luchtwachtdienst opgericht en in 1948 het Korps Commando Luchtverdediging. Doel was laagvliegende vliegtuigen onder de 1500 meter te spotten, die de radar in die tijd nog niet kon signaleren. Het devies van de KLD was: 'Niets zal de waakzamen voorbijgaan.'

■ FIJNMAZIG SYSTEEM

In een strook van 30 mijl langs de kust werden 276 waarnemingsposten opgericht, op een onderlinge afstand van 16 km. Men ging ervanuit dat bij slecht weer op een afstand van 8 km een vliegtuig gehoord kon worden. Drie á vier torens vormden samen een kring, die konden dan een driehoeksmeting verrichten.

► 3 LKDer's vormen antennes in het landschap.

Een melding van een vijandig vliegtuig moest doorgegeven worden aan een van de acht meldkamers, de Friese was in de bunker in de Leeuwarder Prinsentuin. Die kon eventueel besluiten de troepen en de bevolking te waarschuwen. Op de meldkamer werkten vrouwen (Luva's) de gegevens op de plottafel uit. De bunkers, onder andere in Grou en Oranjewoud, konden er ook een rol in spelen.

De luchtwachtposten kwamen op vaste gebouwen (132) of werden als vrijstaande toren gebouwd (144). De hoogte kon variëren van 4 tot 32,20 meter. Bovenop was een platform met een borstwering van anderhalve meter hoog. De torens bestonden uit betonnen elementen van gewapend beton, die in opdracht van defensie gefabriceerd werden bij NV Raatbouw en Schokbeton in Kampen, naar een ontwerp van architect Marten Zwaagstra uit Mildam.

■ ACHTERHAALD

In de eerste jaren van de Koude Oorlog werden de Nationale Reserve (1948), de KLD (1950) en de Bescherming Bevolking (BB, 1952) opgericht. Ook de IJssellinie werd op orde gebracht. Al vrij snel bleek dat het waarnemingssysteem bij oefeningen goede resultaten gaf, maar de ontwikkeling van straalvliegtuigen (in de plaats van propellervliegtuigen) maakte dat de visuele waarneming op de torens tekortschoot. Ook de verbeterde radar maakte de luchtwachtposten al snel achterhaald. Slechts één vijandelijk vliegtuig, al of niet verdwaald, werd ooit gespot. In 1968 werden de torens dan ook afgestoten. De BB gebruikte ze nog een poosje om schade bij bombardementen te kunnen registreren.

■ LUCHTWACHTPOST OUDEGA

De luchtwachtpost is in 1954 aan de Gariperwei/Utein 1 gebouwd en mat 7,32 meter. Op het platform stond een ronde tafel met gradenverdeling, een verrekijker en een aanwijsnaald. De toren heette eerst Eva 3, later Nico 5 en stond in verbinding met de andere luchtwachttorens van Kring E en met de meldkamer in Leeuwarden. In een overdekte schuilhut stonden een klaptafel en twee bankjes. In de onderste zeven rijen waren de raten dicht gemaakt met tegels. Houten trappen brachten de vrijwilligers naar boven. De laatste trap was van ijzer. Rond de toren waren snelgroeiende bomen geplant.

Een twintigtal vrijwilligers uit de regio, alleen mannen, deed dienst als bemanning. Zij moesten een goede conditie hebben en tekenden een tweejarig contract. Sommige vrijwilligers deden wel tien jaar dienst.

■ IN UNIFORM OP DE FIETS

Sjoerd en Bettie Woudsma vertellen over hun vader Jelle, die de functie van postcommandant bekleedde: 'Vader was een bescheiden man, maar hij had wel organisatorische talenten. Hij was als postcommandant onder andere verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de luchtwachtpost en zette zich daar volledig voor in. Ook als op internationaal terrein de spanning opliep door conflicten deed vader rustig zijn werk. Hij was voor niemand bang, behalve voor moeder. Elke keer vertrok hij in uniform op zijn fiets vanuit de woning aan de Dwarssingel. Met de plunjezak. Mysterieus, want je wilde weten wat erin zat, maar dat kreeg je niet te horen. Daar werd natuurlijk wel over gefantaseerd.'

Jelle Woudsma had de rang van sergeant en was buitengewoon dienstplichtig, aangezien zijn drie broers in Nederlands-Indië hadden gediend. Jelle zag het als zijn plicht het land te dienen en was een voorbeeld voor anderen. Hij kende zijn oefenstof en verscheidene medailles getuigen van zijn grote kennis bij het determineren van vijandelijke vliegtuigen. In de woning van de familie bevond zich een mobiele zendinstallatie, zodat men bij calamiteiten altijd bereikbaar was.

Op de foto steane G. Miedema, B. Bouma, J. Woudsma en J. Miedema

■ DETERMINEREN

In de openbare school van Oudega gaf wachtmeester Van der Berg van de vliegbasis instructie. Met een diaprojector toonde hij vijandelijke vliegtuigen, en dan maar determineren. Het zakboekje 'Vliegtuigen herkennen' zal onmisbaar zijn geweest voor het oefenen. Op zaterdag vonden de oefeningen op de toren plaats, soms in NAVO-verband. De opleiding vergde rond de 100 tot 300 uren.

De vrijwilligers gingen per fiets naar de luchtwachtpost, maar vanaf 1966 werden ze per busje

opgehaald. Je kon ze herkennen aan hun blauwe uniform en de baret met het KLD-embleem: een verrekijker met adelaar. Minimaal moesten op de post elk moment twee mensen aanwezig zijn, een waarnemer en een verbindingsman. Na drie uren dienst werden ze afgelost. Maar Jelle was ook wel eens alleen op de post.

■ TWEEDE LEVEN

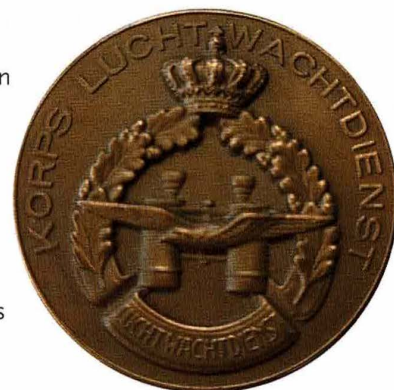
In 1968 werd de KLD opgeheven en werd de toren afgebroken door de familie Reidinga uit Oudega. Elementen van de toren beleefden een tweede

leven, doordat Oudegasters ze voor diverse doeleinden konden gebruiken.

Het monument, naar een ontwerp van Sietze Bruinsma uit Garyp, kon dan ook worden opgebouwd uit originele elementen van de voormalige post. Wat de vrijwilligers restte waren een bedankbrief en een onderscheiding van Prins Bernhard. In de woning van Jelle hing jarenlang het bordje met de tekst: Je maintiendrai (ik zal handhaven), nu in bezit van een van de dochters.

Verreweg de meeste luchtwachtposten zijn afgebroken. Een aantal is bewaard gebleven, waaronder de toren bij Oudemirdum. De commandobunker bij Grou heeft nu de status van erfgoed en is in gebruik als museum, om te laten zien hoe het toen was. ■

▲ Eén van de medailles die Jelle Woudsma ontving voor herkenning van vijandelijke vliegtuigen.

◀ Elementen gebruikt voor een 'symbolisch' ijzeren gordijn in een tuin te Oudega.

◀◀ De plottafel op de luchtwachtpost met een aantal vrijwilligers.

▼ De enig overgebleven luchtwachttoeren in Friesland staat bij Oudemirdum. Foto Fokke Wester (2015).

